TA'LIM MUASSALARIDA KASBIY MANAVIY MUHITNI SOG'LOMLASHTIRISH MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI

Karaboyeva M.Q.
Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy instituti
1-bosqich doktoranti

Tayanch so'zlar: pedagogika, psixologiya, yangicha tafakkur, ta'lim va tarbiya, kasbiy ma'naviy muhit, sog'lomlashtirish, mexanizmlar.

Ключевие слова: педагогика, психология, новое мишление, образование и воспитание, профессионалная духовная среда, укрепление здоровя, механизми.

Key words: pedagogy, psychology, new thinking, education and upbringing, professional spiritual environment, health promotion, mechanisms.

Jamiyat ijtimoiy hayotining muhim tarkibiy qismi sifatida ta'lim ham o'zgarmog'i, yangi langan jamiyatning manfaatlariga xizmat qilmog'i kerak. Mustaqil davlatimizda bu jarayon ta'lim sohasidagi Davlat siyosatining huquqiy asoslarini yaratib berishdan boshlandi.

Ta'lim sohasidagi islohotlardan bosh maqsad - ta'lim va tarbiyaning demokratik, insonparvarlik prinsiplarini qaror toptirish, xalqimizning tarixiy an'analari va urf-odatlari, shuningdek, umumbashariy qadriyatlar asosida ta'lim mazmunini tubdan o'zgartirish, shu maqsadda o'qituvchilar, pedagogik jamoalarning tashabbuskorligiga keng imkoniyat ochib berish va uni har tomonlama rag'batlantirish, bilim va ko'nikmalarning puxtaligini ta'minlaydigan zamonaviy didaktik vositalarni qo'llashni keng ko'lamda yo'lga qo'yishdan iborat[2].

Xalqimizning ma'naviy poydevori - davlatimiz tayanchlari juda qadimiy va mustahkam,,. Buni qech kim inkor qila olmaydi. qekin bu sohada ko'pgina izlanish va tadqiqotlarni amalga oshirish kerak bo'ladi. Chunki, ta'lim rivojlangan demokratik davlatlar darajasida bo'lishi yuksak ma'naviy va axloqiy talablarga javob beruvchi yuqori malakali kadrlar tayyorlash milliy tizimi vujudga kelmoqda [6].

Hozirgi vaqtda o‘ziga mos pedagogik tafakkurga ega bo‘lgan, yuksak pedagogik ma’naviy muhitni sog‘lomlashtirishli o‘qituvchining fazilatlarini belgilash juda muhimdir. Respublikamizda ta’limning bosh maqsadi demokratik huquqiy davlat barpo etish, mamlakatning kelajagi fuqarolarning boy ma’naviyati, ta’lim muassalarida kasbiy manaviy muhitni sog‘lomlashtirish mexanizmlarini takomillashtirish va bunyodkorligiga tayanadi. Zero, eski ta’lim-tarbiya asosida yangi jamiyatni qurib bo‘lmaydi. Shu munosabat bilan ta’lim muassalarida kasbiy manaviy muhitni sog‘lomlashtirish mexanizmlarini takomillashtirish mazmuni quyidagi maqsadlarni ko‘zda tutadi:

– mustaqilligimizni, istiqlolimizni his eta oladigan, o‘zligini anglab yetadigan fuqarolarni tarbiyalash;
– respublikamizning aql-zakovat va ilm borasidagi kuch-quvvatini rivojlantirish;
– jamiyat, davlatimiz va oila oldidagi mas’uliyatini anglaydigan yetuk shaxsni shakllantirish;
– axloqiy pok, jismoniy barkamol, Vatan tuyg‘usini yuksak anglaydigan fidoyi insonni, izlanuvchan, tashabbuskor sog‘lom avlodni tarbiyalash;
– faqat savod o‘rganish bilan chegaralanib qolmaydigan, o‘rganganlarini hayotga tatbiq eta biladigan shaxsni tarbiyalash;
– yangi jamiyatni qurish, unda pshash, ishlashni biladigan yoshlar ongini tarbiyalash;

Ta’lim soqasidagi davlat siyosatining asosiy prinsiplari quyidagilardan iborat:

– ta’lim va tarbiyaning insonparvar, demokratik marakterda ekanligi;
– ta’limning uzluksizligi va izchilligi;
– umumiy o‘rta, shuningdek o‘rta maxsus, kasb-qunar ta’limining majburiyligi;
– o‘rta maxsus, kasb-qunar ta’limining yo‘nalishini: akademik liayeyda yoki kasb-qunar kollejida o‘qishni tanlashni imtiyoriyligi;
– ta’lim tizimining dunyoviy xarakterda ekanligi;
– davlat ta’lim standartlari doirasida ta’lim olishning qamma uchun ochiqligi;
– ta’lim dasturlarini tanlashga pgona va tabaqalashtirilgan yondashuv;
– bilimli bo‘lishni va iste’dodni raqbatlantirish;
– ta’lim tizimida davlat va jamoat boshqaruvini uyg‘unlashtirish [3, 32-b].

Konstituaipmiz mazmunida «tarbiyachi,„ «tarbiyalanuvchi,„ so‘zlari aynan ishlatilmasa-da, ularning burch va vazifalari aks etgan. Bu haqda O‘zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti Islom Karimov shunday deydi: «Tarbiyachi-ustoz bo‘lishi uchun boshqalarning aql-idrokini estirish, makrifat ziyosidan bahramand qilish, haqiqiy vatanparvar, hakiqiy fuqaro etib yetishtirish uchun,

eng avvalo, tarbiyachining o‘zi ana shunday buyuk fazilatlarga ega bo‘lishi kerak,, [1].

O‘zbekistonda shaxsning asosiy haq-huquqlaridan biri bo‘lgan - ta’lim olish, kasb o‘rganish davlat tomonidan takminlangan. Bu mas’uliyatli vazifalarni hayotga tatbiq etish ta’limni quyidagi yo‘nalishlarda isloh qilishni taqozo etadi:

– umuminsoniy qadriyatlar va milliy Ma’naviy muhitni sog‘lomlashtirish asoslarini e’tiborda tutgan holda ta’lim-tarbiya mazmunini milliy mafkura, mustaqil Vatan tuyg‘usi asosida boyitish va takomillashtirish;
– ta’lim samaradorligini tinmay oshira borib jahon talablari darajasiga olib chiqish;
– muqobil o‘quv rejalari, dasturlar, darsliklar pratish;
– iste’dodlarni qo‘llab-quvvatlash va rag‘batlantirish;
– ilg‘or tajribalarga, ijodkor ustozlar tajribasiga tayanish;
– ta’lim-tarbiya tizimida ilm-fan, texnika yutuqlariga asoslangan holda tajriba-sinov ishlarini olib borish va natijalarini pedagogik amaliyotga tadbiq etish;
– o‘qituvchi, tarbiyachilarning yangi avlodini tayyorlashga kirishish;
– ta’lim muassasalarining moddiy-texnika negizini mustahkamlash, ta’limni kompyuterlashtirish, o‘quv jarayoniga yangi pedagogik texnologipni olib kirish;
– ta’lim tizimini takomillashtirish.

Iqtisodiyot, fan va temnika taraqqiyotida madaniy-axloqiy asoslar birinchi o‘ringa chiqmoqda. Jamiyatimizda ahloqiy, ma’naviy qadriyatlarni tiklamasdan, kasbiy ma’naviy muhitni sog‘lomlashtirishning insonparvarlik ruhini kuchaytirmasdan turib ijtimoiy masalalarni hal etish mumkin emas.

Pedagogik mahorat mezonlarini aniqlash, pedagogik faoliyatni, bo‘lajak o‘qituvchininig axloqiy fazilatlarini baholash masalalariga bag‘ishlangan ilmiy ishlar bizning tadqiqotimiz uchun ko‘proq qiziqarlidir. «Mezon» tushunchasiga berilgan takriflar e’tiborlidir. Mezon yunoncha so‘z bo‘lib fikr qilish, biror qarorga kelish vositasi ma’nosini anglatadi.

Bunday yondashuvlarning har biri pedagogning biror-bir fazilati haqidagina tasavvur beradi.

Bunday yondashuvdan foydalanishning maqsadga muvofiqligi pna shu bilan izohlanadiki, shaxsning pedagogik kasbiy ma’naviy muhitni sog‘lomlashtirishi «individning ijtimoiylashuvi va madaniylashuvi bilan shartlangan, uning sifatini umumlashtirilgan qolda ifodalashini (sintezini),, namoyon qiladi. Shu sababli biz insonning ijtimoiy-madaniy olamda bo‘lishining o‘zaro bog‘liq jihatlari - ong va faoliyat sifatini ko‘zdan kechiramiz.

Demak, ta’lim muassalarida kasbiy manaviy muhitni sog‘lomlashtirish mexanizmlarini takomillashtirish yaxlit manzarasini o‘zida ifodalaydigan mezonlarni taklif etishimiz lozim. Pedagogik kasbiy ma’naviy muhitni sog‘lomlashtirishning holatini belgilaydigan o‘zaro bog‘liq ikki omil bo‘yicha aniqlaymiz:

– o‘qituvchida pedagogik tafakkur belgilari mavjudligi haqida mulohaza yuritish mumkin bo‘lgan mezonlar yordamida;
– o‘qituvchi pedagogik kasbiy ma’naviy muhitni sog‘lomlashtirishning asosi sifatida uning ijodiy faoliyatini baholash mumkin bo‘lgan mezonlar yordamida.

Modomiki, ta’lim muassalarida kasbiy manaviy muhitni sog‘lomlashtirish mexanizmlarini takomillashtirish tavsiflovchi tafakkur sifati va shaxs sifati o‘qituvchi faoliyati natijasidagina namoyon bo‘lar ekan, pedagogik ma’naviy muhitni sog‘lomlashtirish darajasi haqidagi to‘g‘ri tasavvurga ana shu faoliyatni o‘rganish va tahlil qilish asosidagina ega bo‘lishimiz mumkin.

Ta’lim muassalarida kasbiy manaviy muhitni sog‘lomlashtirish mexanizmlarini takomillashtirish o‘qituvchi, o‘zining ilmiy va ma’naviy o‘sishida to‘xtab qolishga haqqi yo‘q. Hayotning tinimsiz o‘zgarib, yangilanib turishi pedagogdan o‘zining ish uslubini doimiy ravishda takomillashtirib borishni, o‘z bilimlarini chuqurlashtirishini talab etadi. Shunday ekan, o‘qituvchining pedagogik ma’naviy muhitni sog‘lomlashtirishi bu - shunchaki ayrim tavsiflarning oddiy to‘plami emas, balki yangicha fikrlash layoqatidir. Ushbu ma’naviy muhitni sog‘lomlashtirish o‘z navbatida o‘z ishidagi nuqsonlarni payqay bilishi va ularni bartaraf etishi, bo‘lg‘usi o‘qituvchining o‘zini o‘zi nazorat qilishi va o‘zini o‘zi tuzatishi (korrekaiplash) ko‘nikmasi bilan belgilanadi[4]. Demak, o‘z bilimini oshirib borish va o‘zini tarbiyalash o‘qituvchi kasbiy ma’naviy muhitni sog‘lomlashtirishini takomillashtirishning shartlaridan biridir, chunki bu maxsus bilimlar, uquvlar va fazilatlarni rivojlantirishdangina iborat bo‘lib qolmay, balki shaxsning kasbiy faoliyati fazilatlarini (axloqiy-estetik, ma’naviy, ruhiy jarayonlar xususiyatlari - hissiyotlilik, tasavvurning jonliligi) takomillashtirishdan iboratdir.

Shuni takkidlash zarurki ta’lim muassalarida kasbiy manaviy muhitni sog‘lomlashtirish mexanizmlarini takomillashtirish ko‘p jihatdan o‘qituvchi shaxsiga ham bog‘liqdir. Shaxsning axloqiy-ma’naviy fazilatlari intellektuallik bilan garmonik qo‘shilganda alohida kuch kasb etadi. O‘qituvchining chinakam ziyoliligi uning shaxsiy mayllari, istak-xohishlaridan, yoqtirish-yoqtirmasligidan yuqori turganda, jamoada qulay ma’naviy-ruhiy iqlim yarata olganda namoyon bo‘ladi. Ma’naviyatsiz, ideallarsiz o‘qituvchi hech qachon ma’naviy muhitni sog‘lomlashtirish tashuvchisi bo‘la olmaydi, shu sababli o‘qituvchining

shaxsiy fazilatlarini shakllantirish hozirgi zamon ta’lim muassalarining asosiy vazifalaridan biridir.

O‘quv faoliyatining xilma-xil shakllapi, madaniy muloqot, epkin munozapa o‘qituvchi pedagogik ma’naviy muhitni sog‘lomlashtirishi shakllanishida ijobiy natijalap bepadi. Ta’lim muassalarida kasbiy manaviy muhitni sog‘lomlashtirish mexanizmlarini takomillashtirish o‘quv faoliyatining tanlovlap, viktopinalap, olimpiadalap singapi tashkiliy shakllapidagi musobaqalashish puhi yaxshi samapa bepadi. Ulap mutaxassislapni o‘z bilimlapini chuquplashtipishga undabgina qolmasdan, balki pedagogik kasbiy ma’naviy muhitni sog‘lomlashtirishning asosiy fazilatlapi bo‘lgan fikplashdagi mustaqillikni ham chapxlash imkonini bepadi[8].

Ta’lim muassalarida kasbiy manaviy muhitni sog‘lomlashtirish mexanizmlarini takomillashtirish tapbiya japayonining mazmunini yangilash japayonida ilgapi supilayotgan g‘oyalap va ppinsiplap kontekstida qapash lozim. Bipoq tapbiyaning kasbiy ma’naviy muhitni sog‘lomlashtirishga undovchi jihatlapi to‘liqpoq amalga oshishi uchun ta’lim muassalari amaliyotida shakllangan andozalapni qayta ko‘pib chiqish hamda butun o‘quv-tapbiya japayonini yangicha tashkil etish zapup. Ilgapilapi talabalapni qiziqtipadigan, ulapning dunyoqapashini pivojlantipadigan, kasbiy ma’naviy muhitni sog‘lomlashtirishini oshipishga ko‘maklashadigan tadbiplap kam o‘tkazilap edi. O‘qituvchilapning diqqat e’tibopida talaba shaxsi emas, balki shaxsga yo‘naltirilmagan tapbiya japayoni tupap edi. Rasman ta’lim muassalarida tapbiya shaxsni hap tomonlama kamolga yetkazishni bosh maqsad qilib qo‘yadi.

Yuqopida bayon qilinganlap munosabatlar bilan oliy o‘quv yuptida tapbiyaviy japayonni tashkil etish prinsiplapini chuqup o‘ylab ko‘pish, tapbiyaning madaniy-ijodiy funksiyalapini ustuvop pivojlantipish, bo‘lajak o‘qituvchida pedagogik kasbiy ma’naviy muhitni sog‘lomlashtirishni shakllantipishning yetakchi polini oshipish muhim qilib qo‘yiladi.

Pedagogikaning yangi nazapiy qoidalapini pivojlanishi tapbiyaning madaniy-ijodiy tabiatini tushunishni, oliy pedagogika o‘quv yuptida pedagogik Ma’naviy muhitni sog‘lomlashtirish shakllanish polini kengaytipadi. Bunday shapoitlapda talabalap ijodiy faoliyatini pag‘batlantipish o‘qituvchi ta’sip ko‘psatishining hal qiluvchi va asosiy vositasiga aylanadi.

Adabiyotlar:

1. O‘zbekiston respublikasi konstitusiyasi. Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 01.05.2023 y., 03/23/837/0241-son. https://lex.uz/docs/6445145

2. O‘zbekiston respublikasi Ta’lim to‘9risidagi Qonuni. Qonunchilik palatasi tomonidan 2020 yil 19 mayda qabul qilingan. https://lex.uz/docs/5013007

3. 2022 — 2026 yillarda maktab ta'limini rivojlantirish bo'yicha MILLIY DASTUR. https://gov.uz/uz/activity_page/education

4. O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish KONSEPSIYASI. https://lex.uz/docs/5013007

5. M. Djumayev. Milliy o'quv dasturini amaliyotga joriy etishning asosiy tamoyillari va mohiyati haqida. № 1 –son Fizika matematika , informatika jurnali/Toshkent 1 –son .2024 / 148-165 b. http://uzpfiti.uz/uz2/fizika,matematika, informatika.htm, E-mail: fizmat_ jurnali@inbox.uz

6. Djumayev M.I Ta'lim Sifati - Pedagogik kompetensiyalarni shakllantirish vositasida Buxoro psixologiya va xorijiy tillar instituti ilmiy axborotnomasi" ilmiy-amaliy jurnal. buxpxti.uz 1(5)2024 163-168 http://buxpxti.uz

7. Djumayev M.. Milliy o'quv dasturini amaliyotga joriy etishning asosiy tamoyillari va mohiyati haqida. № 1 –son Fizika matematika , informatika jurnali/Toshkent 1 –son .2024 / 148-165 b. http://uzpfiti.uz/uz2/fizika,matematika, informatika.htm, E-mail: fizmat_ jurnali@inbox.uz

8. M.I. Dzhumaev Competence- based approach to teaching mathematics to primary school students according to the requirements in the national curriculum of Uzbekistan Science and innovation. International Scientific Journal Volume 3 Issue 2 February 2024 Uif-2022: 8.2 | Issn: 2181-3337 | Scientists.Uz. https://doi.org/10.5281/zenodo.10694172

9. Djumayev M.I Ta'lim Sifati - Pedagogik kompetensiyalarni shakllantirish vositasida Buxoro psixologiya va xorijiy tillar instituti ilmiy axborotnomasi" ilmiy-amaliy jurnal. buxpxti.uz 1(5)2024 163-168 http://buxpxti.uz

10. Karaboyeva M. Q. Deontological Foundations of Spiritual Outlook inTeachers .Progress Annals: Journal of Progressive Research Volume 2, Issue 3, March 2024. ISSN (E): 2810-6466 Website: https://academiaone.org/index.php/8

РЕЗЮМЕ

Yangicha pedagogik fikrlash tarbiya japayonining o'zini, uning prinsiplapi, vosita va usullapini qayta o'ylab ko'pishni, tapbiyaning tabiiy muhiti sifatida ta'lim muassalarida kasbiy manaviy muhitni sog'lomlashtirish mexanizmlarini takomillashtirish yangicha munosabatni o'z ichiga oladi. Ta'lim muassalarida kasbiy manaviy muhitni sog'lomlashtirish mexanizmlarini tapbiya funksiyasi bilim bepish, hap tomonlama pivojlangan shaxsni shakllantipish kabi meyoriy vazifalari bilan bip qatopda ijodiy funksiyalapi amalga oshiradi.

РЕЗЮМЕ

Новое педагогическое мишление включает в себя переосмисление самой системи обучения, ее принципов, инструментов и методов, новий подход к совершенствованию механизмов совершенствования профессионалной моралной среди в образователних учреждениях как естественной среди обучениЙ. В образователних учреждениях механизми совершенствования профессионалной нравственной среди реализуются творческой функсией так же, как и воспитателная функция с нормативними задачами передачи знаний и формирования всесторонне развитой личности.

SUMMARY

New pedagogical thinking includes rethinking the educational system itself, its principles, tools and methods, a new approach to improving the mechanisms for improving the professional moral environment in educational institutions as a natural learning environment. In educational institutions, the mechanisms for improving the professional moral environment are implemented by the creative function as well as the educational function with the normative tasks of transferring knowledge and forming a comprehensively developed personality.